Leea Lakka, FM (väit.)
Helsingin yliopisto
19.3.2024

PISA-tulosten laskun taustatekijät laajan etnografiatutkimuksen valossa

Kiitän sivistysvaliokuntaa mahdollisuudesta lausua PISA-tutkimuksen tulosten taustoista. Lausuntoni perustuu pääosin tuoreen väitöstutkimukseni havaintoihin.

Lukutaito heikkenee, koska lukeminen vähenee

Lukutaidon heikkeneminen johtuu ennen kaikkea harjaantumattomuudesta; lukemaan oppii vain lukemalla. Vapaa-ajan lukeminen vähenee ja etenkin sosiaalisen median myötä myös eriytyy. Samaten koulussa päivän mittaan tapahtuva lukeminen vaikuttaa vähentyneen.

POPS 2014 on minimin suhteen epämääräisempi kuin edeltäjänsä eikä tällä hetkellä esimerkiksi luettujen kokonaisteosten määrästä säädellä. Vertailun vuoksi PISAssa paremmin menestyvässä Virossa äidinkielen ja kirjallisuuden tuntimäärät ovat suuremmat ja luettujen kirjojen määrä meitä mittavampi. Ruotsissa taas esimerkiksi koulukirjastoista on päädytty säätelemään laissa.

Päivän mittaan tapahtuvaa lukemista on jonkin verran mahdollista lisätä pedagogisin keinoin (”lukemisen pakko”). Koulussa lukeminen edellyttää menetelmien ja päättäväisyyden lisäksi myös materiaaleja. Oppimateriaalien saatavuus herättää huolta – kustannussyistä on painetta siirtyä sähköisiin materiaaleihin. Sääntelyn jämäköittämistä on syytä harkita.

Huolen kohteena harvaan asutun seudun nuoret

PISA-tuloksissa alueellista eroa on maakuntien välillä, mutta jako on vielä selkeämpi kaupunki-maaseutujaottelussa. Etenkin poikien kohdalla ero korostuu: harvaan asuttujen seutujen pojat ovat laskennallisesti yhden kouluvuoden jäljessä kaupungissa asuvia. Tämä ero on aiempaa suurempi. Tulos selittyy osin väestön koulutusasteen jakautumisella.

Tutkimukseni osoittaa, että paikalliset tekijät muovaavat luku- ja kirjoitustaidon karttumista, arvostusta ja koettua hyötyä. Kaikkiaan kyse on siis näköaloista tulevaisuuteen. Tilanne liittyy maaseudun ja kaupunkien eriytymiseen, mikä edelleen kietoutuu esim. koulutusmahdollisuuksien alueelliseen jakautumiseen. Ammatillisiin opintoihin tähtäävät nuoret tyypillisesti suunnittelevat jäävänsä kotipaikkakunnalle. Jäämisen aikeet ovat yksi perustelu olla lukematta. Tämä ero on sukupuolittunut.

Lukutaito eriytyy perhetaustan mukaan, etenkin isillä iso rooli

Perhetaustan vaikutus lapsen koulumenestykseen on Suomessa kasvussa. Omassa tutkimuksessani etenkin isien välttelevä suhde kouluun näyttää

periytyvän herkästi. Isien jalanjäljissä tehdään koulutusvalintoja, jotka nojaavat oletukseen asioiden säilymisestä ennallaan. Tämä perustelu voi myöhemmin osoittautua pettäväksi, sillä meneillään olevat muutokset työmarkkinoilla ja globaalisti laajemminkin haastavat jatkuvuutta.

Kodin kouluasenteet ja nuoren tavoitteet näkyvät välittömästi tavoissa tarttua teksteihin. Koulu käydään lukemalla ja kirjoittamalla (*täytä moniste, lue kirjan kappale* jne.). Niinpä lukemista ja kirjottamista ei voi uskottavasti erottaa muusta koulunkäynnistä tai pitää yksinomaan äidinkielen ja kirjallisuuden alaan kuuluvana ilmiönä. Tästä syystä perhetaustan vaikutusta on tarkasteltava laajasti lapsen koulusuhteeseen vaikuttavana tekijänä – ei yksinkertaisena syy-seuraussuhteena kirjahyllyn mitan ja lapsen lukutaidon välillä.

Perhetaustan vaikutusta voinee jossain määrin vähentää ohjaukseen ja koulun resursointiin liittyvillä tekijöillä. Sen sijaan kiinnostuskeskeiset ratkaisut todennäköisesti korostavat perhetaustan tuottamia eroja. Juurisyy on kuitenkin perheiden eriarvoistumisessa, mikä vaatii toimenpiteitä monilla politiikan osa-alueilla.

Lukutaito eriytyy toisen asteen koulutusvalintojen mukaan

PISA-tutkimuksessa ei tiedustella oppilaan hakuaikeita toiselle asteelle. Kansalliset arviot kuitenkin osoittavat, että lukioon ja ammatillisiin opintoihin pyrkivien välillä on merkitsevä ero. Etenkään ammatilliseen koulutukseen tähtääminen ei kiritä oppilaita parempiin suorituksiin ja kenttäaineistoni valossa se on pikemminkin syy kieltäytyä koulun tarjoamasta lukemisesta ja kirjoittamisesta.

Eroa lukion ja ammatillisen koulutuksen välillä on viime vuosina entisestään kasvatettu, kun amisreformin myötä ammatillisen koulutuksen sääntelyä on väljennetty ja tavoitteita ja resursseja on merkittävästi leikattu. Vaikutus ulottuu moniaalle: jo yläkoululaiset mitoittavat suorituksensa tähän, ammatillisten opintojen aikana taidoissa kehittyminen ei ole juuri mahdollista ja oppivelvollisuuskoulun voi lopulta päättää varsin vaatimattomin kansalaistaidoin, kun työelämäosaaminen on etualaistettu.

Osallistun jatkossakin mielelläni koulun kehittämistä ja nuorten lukutaitoa koskevaan keskusteluun.

Helsingissä tasa-arvon päivänä 19.3.2024
Leea Lakka